

METODY AKTYWIZUJĄCE

NA LEKCJACH

PRZEDMIOTÓW HUMANISTYCZNYCH

I. WPROWADZENIE

Mówiąc o metodach lekcyjnych, należałoby wyjść od wyjaśnienia, co to jest metoda, skąd się wywodzi i czemu służy? Tadeusz Kotarbiński podaje, że pojęcie „metoda” wywodzi się z języka greckiego (od słowa „*methodos*” – droga do czegoś) i oznacza sposób, w jaki dochodzi się do określonego celu.

„ *Metoda jest to sposób zastosowany ze świadomością możliwości jego zastosowania w przypadku takiego typu, którego egzemplarz w danym przypadku rozpatruje osoba działająca*”.¹

W dydaktyce metodą nazywa się środek prowadzący do określonego celu, którym jest nauka, zapamiętywanie określonych treści. Zresztą celów dydaktycznych jest bardzo dużo i są one różnorodne. Ogólnie zaś chodzi o to, jak powiada Jarosław Rudniański: „ (*...*)*aby ktoś zapamiętał coś, zrozumiał coś, czego przedtem nie rozumiał, zrobił dobrze coś, czego nie potrafił przedtem dobrze zrobić albo nie potrafił robić w ogóle.*”²

Zatem metoda to systematycznie stosowany sposób postępowania nauczyciela z uczniami mający za zadanie osiągnąć cel kształcenia, tj. wywołania zamierzonych zmian w osobowości uczniów, w ich wiedzy, postawach i zachowaniach.³

Stosując na lekcjach określone typy metod, mamy zamiar osiągnąć cele cząstkowe, które towarzyszą celowi ostatecznemu, głównemu lub inaczej nadrzędnemu.

Uczę się, bo chcę zostać lekarzem. Moja nauka w danej chwili to cel cząstkowy, za pomocą którego mam osiągnąć cel ostateczny – zostać lekarzem.

Po co więc na lekcjach stosuje się różnorodne metody? Po to mianowicie, aby za ich przyczyną pomóc uczniom jak najbardziej skutecznie osiągnąć określony cel – zdobyć potrzebne wiadomości i umiejętności.

Przy czym współczesna dydaktyka wymaga, aby nauczyciele stosowali dużo różnorodnych metod i to takich, które najbardziej trafiają do uczniów, pobudzają ich do samodzielnego i kreatywnego działania, do myślenia, przetwarzania rzeczywistości. Dodatkowo pożądanym jest, aby owe metody uruchamiały wszystkie zmysły dzieci, tj. słuch, wzrok, dotyk itp. Jeżeli nauczyciel potrafi umiejętnie dobierać metody do typu lekcji, omawianego materiału i rzecz najważniejsza – zespołu klasowego, powodzenie ma zapewnione, jeżeli nie w stu, to przynajmniej w dziewięćdziesięciu procentach.

Po zwięzłym omówieniu pojęcia przejdę do krótkiego przeglądu znanych i obecnie w nauczaniu stosowanych metod, mających na celu w jak największym stopniu aktywizować, pobudzać do działania uczniów. O tym, jak potrzebne jest

---

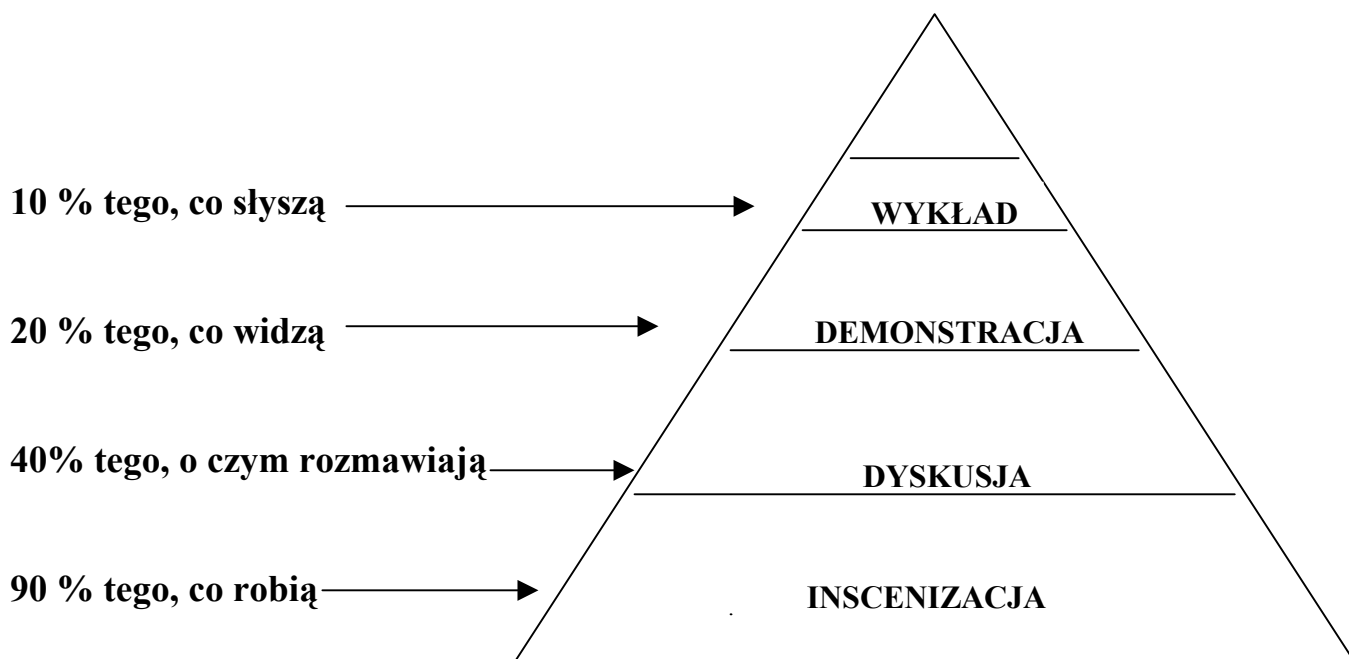
¹ Rudniański J. : *Uczelnia i Ty. Technologia pracy umysłowej studenta.* Warszawa 1975, s. 7

² Rudniański J. : *Sprawność umysłowa.* Warszawa 1984, s. 288

³ Okoń W.: *Słownik pedagogiczny.* Warszawa 1981, s. 174.

stosowanie urozmaiconych działań na lekcji, świadczy opracowany przez naukowców, „Stożek Dale’a”, z którego jasno wynika, że aby do wszystkich odbiorców naszych informacji trafić, trzeba bardzo się starać.

LUDZIE GENERALNIE PAMIĘTAJĄ:

Metoda 1. **ANALIZA SWOT** (skrót od angielskich słów: STRENGTHS – mocne strony, WEAKNESSES – słabe strony, OPPORTUNITIES – szanse, THREATS – zagrożenia). Metoda ta polega na zespołowej analizie i ocenie określonego problemu lub wydarzenia. Niezwykle pomaga w podejmowaniu określonych decyzji. Wymaga podejścia do problemu w sposób krytyczny i twórczy. Etapy postępowania są następujące:

- uczniowie na przygotowanym wcześniej arkuszu określają:
  - { * mocne strony problemu
  - { * wynikające z tego szanse
  - { * słabe strony problemu
  - { * wynikające z tego zagrożenia
- prezentacja wyników,
- ustalenie wspólnego stanowiska jako etap końcowy działań.

Zapis prowadzonej tą metodą lekcji można ująć w następującej tabeli:

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
SZANSE	ZAGROŻENIA

Metoda 2. **BURZA MÓZGÓW** (czyli „fabryka pomysłów”). Jest to metoda polegająca na zebraniu jak największej ilości pomysłów, celem rozwiązania jakiegoś problemu. Postępowanie wygląda tak:

- podanie przez nauczyciela problemu,
- sesja (10 – 15 minut), podczas której uczniowie zgłaszają pomysły rozwiązania danego problemu,
- omawianie pomysłów,
- wybór sposobu rozwiązania problemu.

Przed przystąpieniem do lekcji realizowanej tą metodą trzeba z klasą ustalić zasady zachowania się w czasie „burzy mózgów”, np.

- głosu udziela nauczyciel,
- pomysłów się nie krytykuje,
- wszystkie pomysły zapisywane są na tablicy lub na dużych planszach.

Metoda 3. **DEBATA KORESPONDENCYJNA** – Metoda jest pisemną rozmową dwóch uczniów, którzy analizują kontrowersyjne wydarzenia. Uczeń zapisuje na kartce argumenty i podaje je sąsiadowi. Ten z kolei pisze argumenty. Dyskusja trwa tak długo, jak długo uczniowie wymieniają między sobą argumenty. Notatki z kartek powinny być przez nauczyciela ocenione. Metodę tę można stosować na lekcjach powtórzeniowych lub jako zakończenie lekcji.

Metoda 4. **DEBATA „ZA I PRZECIW”** – Metoda ta umożliwi i ułatwi podjęcie decyzji. Debatę dzieli się na poszczególne etapy:

- określanie przedmiotu debaty,
- podział klasy na dwie grupy,
- klasy można nie dzielić na grupy, wtedy uczniowie podają argumenty „za” i „przeciw”,
- określenie czasu na debatę,
- debata,
- podsumowanie wyników debaty.

Działania można przeprowadzać również w grupach. Podsumowanie

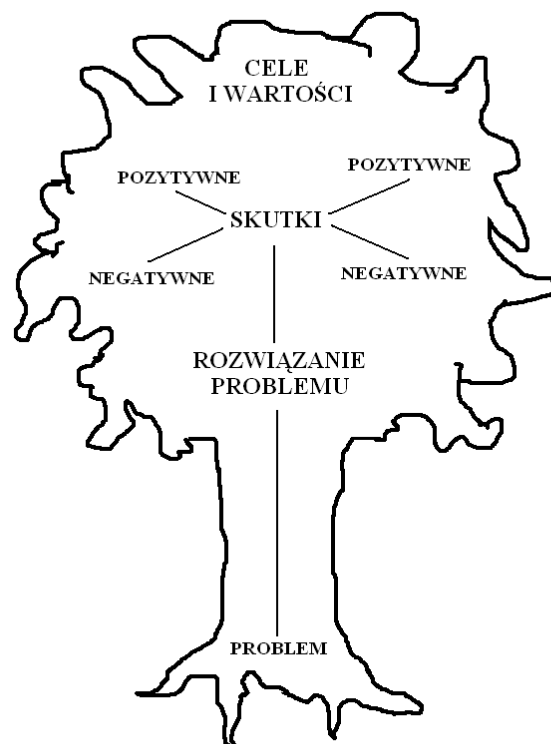
będzie polegać na ustaleniu, które argumenty otrzymały więcej głosów. Nauczyciel powinien dokonać oceny „jakości argumentów”. Wszystkie głosy „za” i „przeciw” zapisywane są na tablicy.

Metoda 5. **TECHNIKI MANUALNO – PLASTYCZNE** – wykonywanie rysunku, planu, mapy. Po zakończeniu przez uczniów prac, nauczyciel omawia je.

Metoda 6. **„DRZEWO DECYZYJNE”** – jest to metoda pozwalająca na graficzny zapis procesu podejmowania decyzji. Stosując ją znajduje się różne rozwiązania danego problemu i zauważa związki między tymi rozwiązaniami. Pozwala to również dostrzec skutki przyjętego rozwiązania. Bardzo istotne jest określenie wartości, jakie uznaje osoba, która podejmuje decyzję. Etapy postępowania w trakcie lekcji prowadzonej tą metodą są następujące:

- określenie problemu,
- określenie celów i wartości,
- podanie kilku rozwiązań (lub jednego),
- określenie pozytywnych skutków każdego rozwiązania,
- określenie negatywnych skutków każdego rozwiązania,
- podjęcie właściwej decyzji.

Graficznie wygląda to tak:

Metoda 7. **DYSKUSJA PUNKTOWANA.** Jest to metoda, polegająca na sprawdzeniu wiedzy uczniów. Etap wstępny:

- opracowanie systemu punktowania,
- ustaleniu planu dyskusji (zapis na tablicy),
- ustalenie czasu dyskusji (10 – 15 minut),

Etap właściwy : dyskusja, którą nauczyciel ocenia, uzupełniając odpowiedni schemat, wcześniej określając, za co uczeń będzie otrzymywał punkty dodatnie, a za co ujemne.

KARTA OCENY DYSKUSJI						
	SYSTEM PUNKTOWANIA	Ilość punktów	UCZNIOWIE			
			A	B	C	D
Punkty dodatnie	Podanie faktu	+2				
	Skomentowanie faktu	+2				
	Ocena danej sytuacji	+2				
	Uzasadnienie oceny	+2				
	Porównanie faktów	+2				
	Podanie nowej informacji	+1				
	Zwrócenie uwagi na błąd	+1				
	Zaangażowanie nowej osoby do dyskusji	+2				
	Kultura zachowania w czasie dyskusji	+1				
Punkty ujemne	Przeszkadzanie w dyskusji	- 1				
	Błędna wypowiedź	- 2				
	Wypowiedź nie na temat	- 1				
	Nieprzestrzeganie planu dyskusji	- 1				
	Niewłaściwe uwagi o charakterze osobistym	- 2				
	Zbyt długie wypowiedzi	- 1				
	Brak udziału w dyskusji	- 2				
	Punkty uzyskane przez ucznia					
	Ocena uzyskana przez ucznia					

Etapem końcowym jest podsumowanie dyskusji i sformułowanie krótkich wniosków.

Metoda 8. **METAPLAN** – Metoda ta umożliwia postawienie diagnozy (oceny) określonej sytuacji. Wskazuje również możliwości rozwiązania pre-

zentowanego problemu. Etapy postępowania:

Etap wstępny:

- przygotowanie plakatu i kolorowych kartek,
- podział klasy na grupy,
- określenie czasu pracy,
- prezentacja problemu.

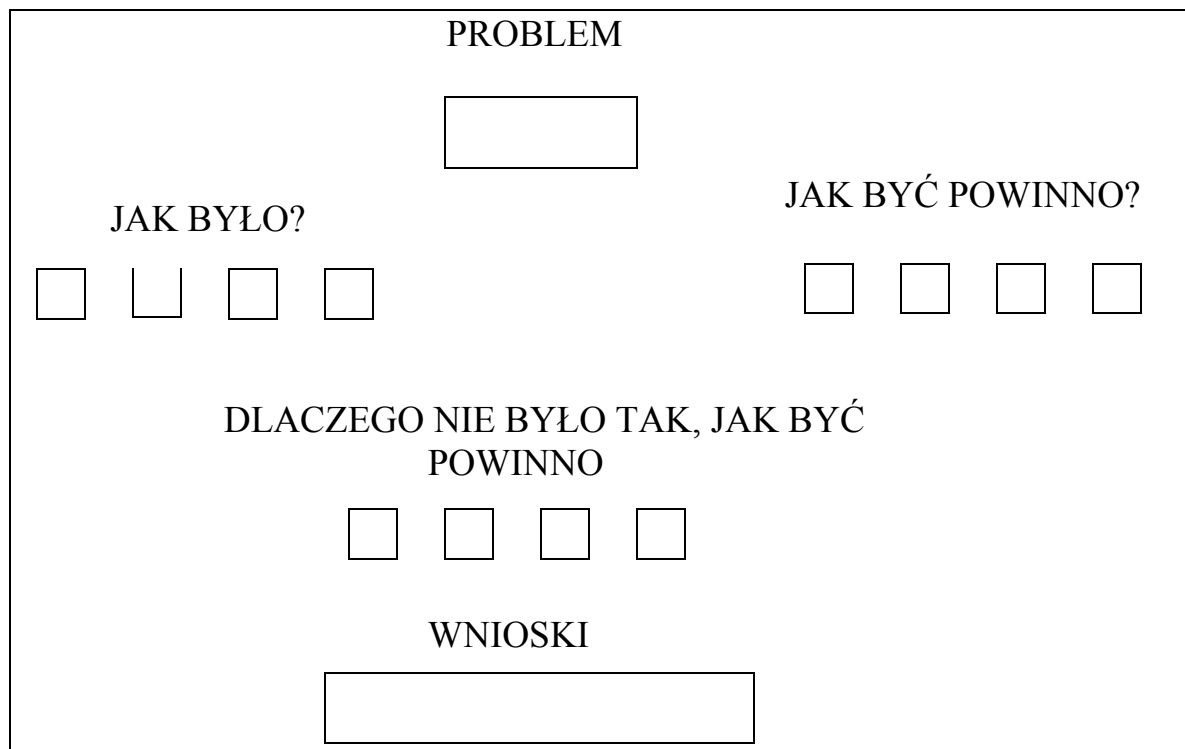
Etap właściwy:

- uczniowie zapisują na kartkach odpowiedzi na pytanie: **Jak było?** i przyklejają je w określonym miejscu plakatu (ocena stanu aktualnego, wyjściowego),
- uczniowie zapisują na kartkach odpowiedzi na pytanie: **Jak być powinno?** i również przyklejają je w odpowiednim miejscu plakatu (wskazanie możliwości poprawy aktualnej sytuacji),
- uczniowie zapisują na kartkach odpowiedzi na pytanie: **Dlaczego nie było tak, jak być powinno?** i także przyklejają kartki na plakacie (jest to zastanowienie się nad przyczynami zaistnienia określonej sytuacji).

Etap końcowy:

- każdy zespół opracowuje wnioski,
- ustalenie treści wniosków, których realizacja doprowadzi do poprawy sytuacji.

Schemat metaplanu może przybrać taką formę:

Metoda 9. **„SZEŚĆ MYŚLOWYCH KAPELUSZY”**- Działanie polega na twórczym rozwiązaniu problemów. Niżej wymienione kolory o-

kreślają różne sposoby myślenia:

- kapelusz **NIEBIESKI**: przedstawienie problemu z pewnym dystansem, „sucho” i bez emocji;
- kapelusz **BIAŁY**: przedstawianie faktów bez emocji, opinie wydaje się na podstawie faktów i liczb;
- kapelusz **CZERWONY**: kierowanie się emocjami i intuicją;
- kapelusz **ŻÓŁTY**: nastawienie pozytywne, optymistyczne, myślenie konstruktywne;
- kapelusz **ZIELONY**: twórcze podchodzenie do problemu, podawanie oryginalnych rozwiązań;
- kapelusz **CZARNY**: myślenie pesymistyczne, nastawienie negatywne, zauważa się tylko trudności, krytykuje wszystkie rozwiązania.

Etapy postępowania:

Etap wstępny:

- przygotowanie na kartkach opisu poszczególnych kapeluszy,
- wykonanie 6 kapeluszy w w/w kolorach,
- przygotowanie karteczek w takich ilościach, które umożliwiają podział klasy na równe zespoły.

Etap właściwy:

- podanie problemu,
- podział klasy na zespoły według kolorów,
- dyskusja w zespołach, mająca na celu ustalenie wspólnego stanowiska,
- dyskusja „reprezentantów kapeluszy” na forum klasy,
- uczniowie, którzy wylosowali „niebieskie kapelusze” zapisują na tablicy argumenty „za” i „przeciw”.

Etap końcowy:

- podsumowanie dyskusji przez niebieski kapelusz.

Metoda 10. **POKER KRYTERIALNY** – jest to gra planszowa. Polega na rywalizacji uczniów w ramach ustalonych wcześniej reguł gry.

Etapy postępowania:

Etap wstępny:

- ustalenie reguł gry,
- ustalenie zagadnienia – tematu gry,
- przygotowanie planszy i zestawu kart z hasłami dotyczącymi tematu gry (liczba kart do ustalenia),
- podział klasy na kilkusobowe grupy,
- rozdanie graczom kart.

Etap zasadniczy:

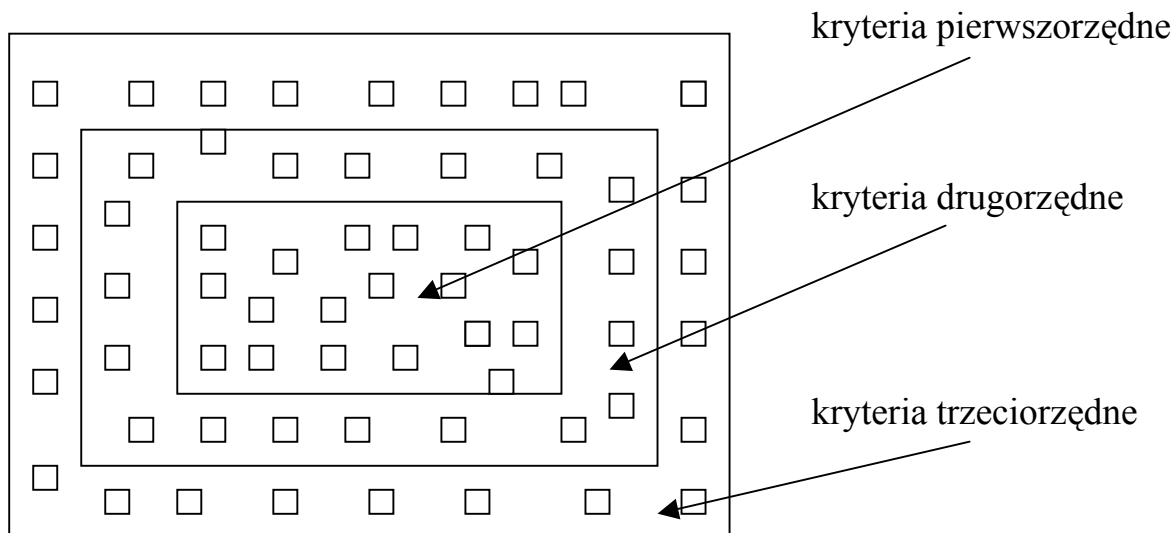
- uczeń rozpoczynając grę wybiera ze swojego zestawu kartę z tym elementem, który według niego jest najważniejszy, i kładzie ją na planszy z kryteriami pierwszorzędnymi,

- kolejni uczniowie postępują tak samo, aż do momentu, gdy pola z kryteriami pierwszorzędymi będą zajęte,
- podobnie przy ustalaniu kryteriów drugo – i trzeciorzędnych.

Etap końcowy:

- grupy podają kryteria uznane przez nie za pierwszorzędne (wybór uzasadniają),
- zapis kryteriów na tablicy,
- grę wygrywa ten uczeń, którego wszystkie karty jako pierwsze znajdą się na planszy.

Poker kryterialny może stanowić wprowadzenie do lekcji lub jej podsumowanie. Oprócz kryteriów zapisanych na tablicy, w zeszytach mogą się pojawić wklejone miniaturowe plansze (uzupełnione kryteriami) lub przerysowana plansza już wypełniona.

Ponadto Stanisław Bortnowski⁴ podaje jeszcze inne sposoby pracy na lekcji, dokonując ich weryfikacji i oceny:

Metoda 1. **STUDIUM PRZYPADKU** – metoda polega na szczegółowym rozpatrzeniu konkretnego przypadku lub wydarzenia, na tle typowego, aby na jego podstawie dojść do wniosków lub uogólnień o szerszym znaczeniu. Wskazaniem jest korzystanie z artykułów prasowych, dokumentów, pamiętników, filmów itp.

Metoda 2. **DRZEWKO DECYZYJNE** – jest sposobem graficznego przedstawienia procesu podejmowania decyzji w określonej sprawie. Uczniowie pracują w grupach i na arkuszu papieru ze schematem drzewka

⁴ Bortnowski S.: *Nowe spory, nowe scenariusze*. Warszawa 2001, s. 61 - 65

nazywają problemem, wypisują dwa lub trzy warianty decyzji, u góry określają cele i wartości, którym podporządkowane będą argumenty „za” i „przeciw”. Nowością może tutaj być forma notatki atrakcyjnej, ciekawej, zdyscyplinowanej i konsekwentnej.

Metoda 3. **DEBATA (ANALIZA ARGUMENTÓW „ZA” I „PRZECIW”)** – klasa zostaje podzielona na grupy, są dwie racje i grupy dyskutują według ustalonych reguł.

Jednostka lekcyjna powinna być tak skonstruowana, aby jednocześnie mogła działać wszechstronnie we wszystkich pożądanym kierunkach. Tę jednoczesność i wszechstronność doskonale spełnia sąd literacki, mobilizując wszelkie władze psychiczne – wiedzę, rozsądek, uwagę, spryt – i emocjonalne. Dzięki stosowaniu tej metody otrzymujemy szerokie oświetlenie czynów bohatera.

Metoda 4. **JIGSAW (UKŁADANKA)** – służy dobremu opanowaniu całości wiedzy na dany temat. Praca odbywa się w kilku grupach. Każda otrzymuje inny temat. Grup musi być tyle, ilu jest członków rozmowy w danej grupie. W fazie drugiej grupy zostają tak przekształcone, aby w każdej znalazł się specjalista od danego tematu.

Oczywiście jest jeszcze wiele metod, których nie zaprezentowałam, np. różne odmiany dramy typu: wczuwanie się w rolę, przeprowadzania wywiadów z bohaterami literackimi lub pisarzami czy poetami, pantomima, improwizacja, inscenizacja itp.; pogadanka heurystyczna; opis; opowiadanie; praca z podręcznikiem itd. Skupiłam się jedynie na tych niestereotypowych, twórczych, pozwalających w maksymalnym stopniu uaktywnić uczniów, pobudzić ich do działania i kreatywności. Uczniowie występują w roli tych, którzy badają, działają i przeżywają.

Metody te mobilizują do pracy poprzez to, że wiążą się z konkretnymi instrukcjami do samodzielnych działań nie tylko myślowych, ale również manualnych, zakończonych wizualną prezentacją zapisu. „*Przeciwstawiają się nauczycielskiej rutynie i uczniowskiej bierności*”.⁵

Przy czym trzeba zaznaczyć, że dana lekcja może być prowadzona dwiema, a nawet kilkoma metodami.

Większość z opisanych wyżej sposobów pracy na lekcjach mogą stosować nauczyciele na różnych przedmiotach, nie tylko na języku polskim. Istnieją też metody, które tylko i wyłącznie można wprowadzać na lekcjach polskiego. Są to modele pracy z poezją. Zebrał je i uporządkował Stanisław Bortnowski w książce „*Jak uczyć poezji?*”.⁶ Oto one:

---

⁵ Tamże, s. 65.

⁶ Bortnowski S.: *Jak uczyć poezji?* Warszawa 1998, s. 174-177

NAZWA ROZWIĄZANIA METODYCZNEGO	WYRÓŻNIKI
1. Pogadanka heurystyczna	Nauczyciel stawia pytanie, uczniowie odpowiadają. Wnioski redagowane przy końcu lekcji, rzadziej podczas rozmowy, na tablicy. Skłonność do dyktowania.
2. Modyfikacja pogadanki	a) Nauczyciel pisze wszystkie pytania na tablicy. b) Nauczyciel podaje sam lub ustala z uczniami plan analizy w kilku punktach.
3. Pytania ucznia	Nie nauczyciel, lecz uczniowie podczas kilku lub kilkunastu minut układają pytania związane z wierszem. Ewentualnie zapis pytań na tablicy.
4. Praca w grupach	Dokładne instrukcje dla każdej grupy lub jedna dla całej klasy podzielonej na zespoły. Nie wolno tej metody przekształcać w pogadankę- uczniowie muszą samodzielnie referować wnioski, do których doszli.
5. Metoda problemowa	Najważniejszymi jej stopniami formalnymi są: stworzenie sytuacji problemowej, wysunięcie hipotezy, praca własna – np. w grupach.
6. Metoda strukturalna	Przestrzeganie reguł języka teoretycznoliterackiego. Kolejność działań: opis, analiza, interpretacja (najpierw tniemy, potem porządkujemy). Pytania lub polecenia pisemne pod adresem całej klasy zmuszające uczniów do wykonania działań analitycznych. Równoległe zapis w zeszycie lub na tablicy jako warunek niezbędny, gdyż zapis jest interpretacją.
7. Swobodna rozmowa o wierszu lub twórczości poety	Tutaj nie ma reguł, liczą się pierwsze wrażenia, spontaniczność, nieukierunkowanie. Można połączyć z głośną lekturą wiersz. Uczeń w roli czytelnika i ewentualnie krytyka.
8. Dyskusja	Kiedy jest zorganizowana, zazwyczaj nie wychodzi. Udaje się nieoczekiwanie, bez zasad i reguł. Powinna Zamykać lekcję problemową, także hipotezę interpretacyjną.
9. Przekład intersemiotyczny	Zastąpienie interpretacji poezji rysunkiem tłumaczącym wiersz (także jego poetykę), inscenizacją, gestem, tańcem, muzyką.
10. Metoda analogii	Zestawienia wiersza z dziełem sztuki, z obrazem, rzeźbą, ale także z dokumentem naukowym, pamiątkiem itp.

11. Hipoteza interpretacyjna	Uczniowie zapisują bardzo krótką hipotezę dotyczącą sensu utworu, na tablicy pojawiają się ich propozycje. Hipotezę trzeba udowodnić, odwołując się do tekstu. Sensy fałszywe, płytsze, głębsze, kilka odczytań utworu. Zazwyczaj dyskusja lub jej element w drugiej fazie lekcji.
12. Słowa - klucze	Szukanie w wierszu miejsc najbardziej znaczących, słów i określeń, które wyznaczyłyby kierunki interpretacji. Konieczne ćwiczenia słownikowe poświęcone polom semantycznym.
13. Rozmowa wstępna	Próba odtworzenia fikcji genezy, refleksja wyjaśniająca aluzje, chwytty artystyczne. Wejście w wyobraźnię, język lub myśl poety przez lekturę wiersza. Należałoby łączyć z ćwiczeniami wstępnymi, z grą i zabawą.
14. Praca z podręcznikiem, monografią naukową, eseistyką	Uczniowie powinni nie tylko przeczytać, także zanotować i zreferować. Konieczna dokładna instrukcja zamiast mechanicznego zadawania. Przewaga dedukcji nad indukcją.

Przywołany autor podaje aż 20 sposobów pracy z tekstem poetyckim, kilka z nich pominęłam, a wybrałam tylko te najciekawsze. ~~Dodam~~, że podczas realizacji lekcji metodami aktywizującymi zazwyczaj powstają ciekawe i niestereotypowe notatki, które później podczas samodzielnego powtarzania materiału lekcyjnego przez ucznia w domu mogą być ogromnym ułatwieniem i pomocą.

We wszystkich opisanych działaniach chodzi głównie o to, by uczeń jak najwięcej myślał, i to samodzielnie. Nie wykluczone jest, że czasami nauczyciel musi podać pewne gotowe fakty. Jednak nacisk należy kłaść na poszukiwania ze strony uczących się. Poparciem moich słów niech będzie opinia Stanisława Bortnowskiego, który słusznie powiada:

*„Dopóki większość nauczycieli nie zrozumie, że ucząc trzeba ograniczać swoją podmiotowość,
wyeksponować zaś aktywność uczniów,
dopóty proces dydaktyczny pogrążony będzie w marazmie.
By wyjść ze strefy bezładu, śledztwo lekcyjne trzeba zastąpić
swobodą, poszukiwaniem i twórczością”.*⁷

⁷ Bortnowski S.: *Nauczycielu, bądź sobą!* Warszawa 1992, s. 11

Jarosław Rudniański⁸ również jest zdania, że dzięki działaniu, swojej aktywności, człowiek poznaje i przekształca rzeczywistość. Przy czym aktywność ta zawsze skierowana jest na osiągnięcie określonych celów. Człowiek najlepiej uczy się poprzez swoje działanie, a im większą przejawia aktywność, tym lepsze osiąga rezultaty.

Aby uczniów zainteresować tematem, trzeba dobierać takie metody, które w największym stopniu pobudzają ich do działania. Często daje się zaobserwować na lekcji dreszczyk emocji wywołany w uczniach pod wpływem wcielania się w rolę bohatera literackiego, wykonywania ilustracji do wiersza, wypełniania kolorowymi kredkami schematów itp. „(...) rezultatem każdej pracy twórczej (...) jest zawsze działanie zewnętrzne: obraz musi zostać namalowany, koncert fortepianowy zagrany lub napisany (...) Działanie odgrywa w myśleniu rolę ukierunkowującą”.⁹

Bo myślenie to rodzaj działania, działania wewnętrznego, umysłowego, stanowi proces przygotowania do działania zewnętrznego. Przy czym każda sytuacja wymaga jakby myślenia odrębnego, innego niż np. sytuacja poprzednia. Stąd konieczność wprowadzania różnych metod lekcyjnych.

Wspomniany prakseolog powiada, że większość ludzi woli myśleć stereotypowo, tzn. zawsze tak samo lub prawie tak samo w różnych sytuacjach. „Myśląc zaś w sposób ograniczony, stereotypowy – ograniczamy sobie samym możliwości znalezienia wielu różnych rozwiązań(...)”¹⁰. Zdaniem tegoż autora bardzo wielu ludzi unika myślenia. Wolą oni bezkrytycznie przyjmować cudze opinie, powtarzać cudze zdania, poddawać się bezwolnej sugestii, „iść za głosem stada”. Jeżeli ktoś unika myślenia, dąży do schematów.

Jakże często nauczyciele właśnie do takich schematów dążą lub je tworzą posługując się ciągle jednymi i tymi samymi metodami do wszelkiego typu lekcji albo ciągłym i tym samym zapisem – notatką. Dlatego Jarosław Rudniański¹¹ poucza, mówiąc, że należy pamiętać iż model, który posiadamy, nie może być modelem sztywnym, obowiązującym jednakowo we wszystkich sytuacjach. Należy ów model zmieniać, modyfikować, doskonalić do konkretnej sytuacji, konkretnego problemu.

Nauczycielom, którzy wolą „łatwiznę” od twórczości, cytowany autor powiada, że chodzenie za przewodnikiem jest łatwe, natomiast samodzielny wybór drogi, nieprzyjmowanie ślepe popularnych modeli, sprawdzanie ich wymaga wysiłku i odwagi.¹²

Stanisław Bortnowski¹³ też chce, aby nauczyciele i uczniowie podczas działań lekcyjnych byli twórczy. Jest za tym, by cenić pracę twórczą, nie odtwórczą, zdania własne, nie podręcznikowe. Apeluje do pedagogów, żeby „nie zabijali”

---

⁸ Rudniański J.: *Umiejętność szkolenia. Zarys metod aktywizacji*. Warszawa 1967, s. 5-6.

⁹ Tamże, s. 201-202

¹⁰ Rudniański J.: *O pracy umysłowej. Cele, metody, organizacja psychiczna*. Warszawa 1987, s. 149-150

¹¹ Tamże, s. 194

¹² Tamże, s. 199-200

¹³ Bortnowski S.: *Na tropach szkolnej polonistyki. Truizmy – sugestie – polemiki*. Warszawa 1969, s. 106

uczniowskiej indywidualności, pozwalali im nie zgadzać się z oficjalnymi sądami, gdyż „z przekory czasami wyrastają rzeczy twórcze”. Stąd ogromna potrzeba różnych metod, różnego rodzaju działania na lekcji, no i oczywiście najrozmaitszych form zapisów, odzwierciedlających pracę uczniów.

PRZYKŁADY LEKCJI Z WYKORZYSTANIEM WYBRANYCH METOD AKTYWIZUJĄCYCH

Przykład 1.: OPRACOWANIE MITU O PROMETEUSZU METODĄ „SZEŚCIU MYŚLOWYCH KAPELUSZY” EDWARDA DE BONO

Wcześniej przygotowujemy dla uczniów wycięte kapelusze w sześciu kolorach: białe, czerwone, czarne, żółte, zielone i niebieskie. Są to niewielkie kartonowe obrazki, po kilka danej barwy. Każdy uczeń wybiera kapelusz w takim kolorze, jaki mu się najbardziej podoba. Teraz objaśniamy, co znaczą poszczególne barwy.

I tak:

- Kapelusz biały = fakty (co wiemy, jakie dane możemy zdobyć, zestaw informacji z dokumentów),
- Kapelusz czerwony = emocje (odczucia na gorąco, czy nam się podoba, czy nie? co budzi niepokój?),
- Kapelusz czarny = pesymizm (widzenie sprawy w czarnych kolorach, krytyka, ostrożność, wady; konsekwencje niekorzystnego obrotu sprawy),
- Kapelusz żółty = optymizm (widzenie sprawy przez „różowe okulary”; entuzjazm totalny),
- Kapelusz zielony = możliwości (pomysły prowokacyjne: „Co by było, gdyby...”),
- Kapelusz niebieski = analiza (oglądanie przebiegu procesu myślowego „z góry”; Który kolor przeważa? Czy wypowiedziano stanowiska wszystkich kolorów?).

Efekty pracy uczniów mogą wyglądać następująco:

1. Grupa kapeluszy białych – przedstawia fakty dotyczące mitu o Prometeuszu: ulepił z gliny człowieka; dał mu duszę z ognia niebieskiego; ofiarował ludziom ogień; nauczył ludzi rzemiosła i sztuki; nie przyjął od bogów beczki o niewiadomej zawartości, bo podejrzewał podstęp; przykuty do skały Kaukazu, gdzie codziennie orzeł wyjadał mu wątrobę itp...

2. Grupa kapeluszy czerwonych – Prometeusz to nasz praojciec, kochał ludzi. Uczył ich żeglugi, medycyny, architektury, astronomii; inicjator postępu;

założyciel kultury i cywilizacji; mędrzec, symbol twórczych zdolności człowieka; symbol wolności itp.

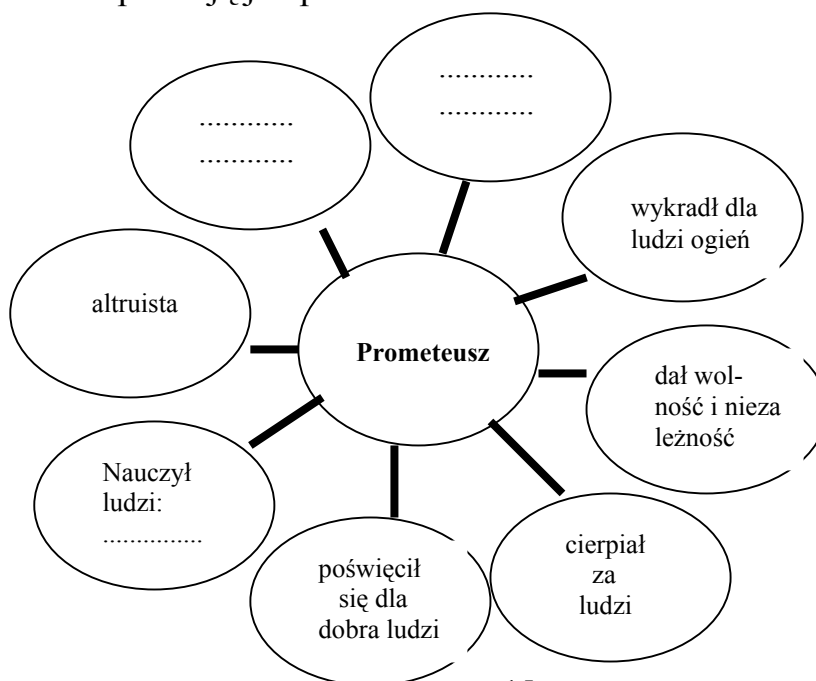
3. Grupa kapeluszy czarnych – po co Prometeusz stworzył człowieka – przecież to słaba istota, ciężko jej żyć; to przez niego pojawiła się Pandora – źródło nieszczęść; ukradł ogień – to czyn niemoralny; to przez Prometeusza ludzi dosięga śmierć, choroby, zło, nienawiść; dlaczego Prometeusz się zbuntował – to niemoralne; to wróg ludzkości; pchnął ludzi ku upadkowi i złu; prowokator itp...

4. Grupa kapeluszy żółtych – wszystko, co zrobił Prometeusz, jest pozytywne; walczył przeciw dogmatom, przemocy; wszystko zawdzięczamy Prometeuszowi; od niego zaczęło się życie człowieka. Uczniowie mogą wymieniać, co zrobił Prometeusz i okazywać entuzjazm i zadowolenie.

5. Grupa kapeluszy zielonych – co by było, gdyby Prometeusz się nie zbuntował przeciw tyranii bogów i siłom irracjonalnym?; nie byłoby człowieka; nie znalazłbyśmy ognia; nie umielibyśmy żeglować, budować domów...; dobrze, że wykradł ogień, ale mógł przynajmniej przygotować ludzi do tego itp...

6. Grupa kapeluszy niebieskich – zbiera argumenty wszystkich kolorów. Podsumowuje dyskusję. Zajmuje ostateczne stanowisko. Lider powinien odpowiedzieć na pytanie: czego dokonał Prometeusz; dlaczego jest nam bliski? Mówca ma wyeksponować to, że Prometeusz, wydzierając tajemnicę i wiedzę bogom, dał człowiekowi wolność i niezależność. Jego ofiara dla człowieka była bezinteresowna, a kara długa i uciążliwa. Od imienia bohatera mitu pochodzą terminy: prometeizm i postawa prometejska. Prometeizm to postawa altruistyczna, skłonność do poświęceń dla człowieka, nawet za cenę cierpienia. Mówiący może zakończyć stwierdzeniem, że dobrowolność, bezinteresowność poświęcenia i szlachetne pobudki czynią z Prometeusza bohatera.

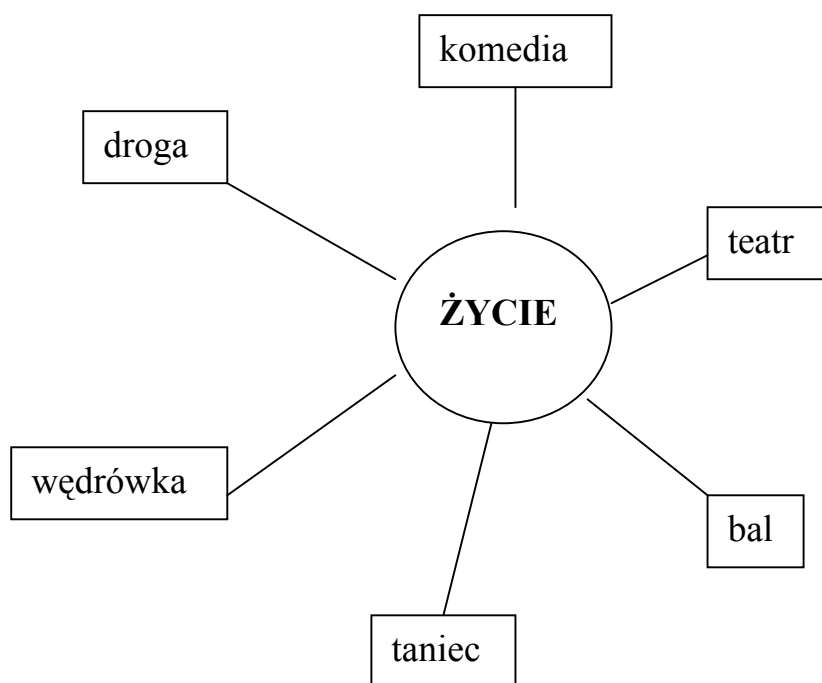
Na zakończenie można pokusić się o ewaluację – np. na zasadzie skojarzeń. Przygotowujemy na planszy hasło „Prometeusz”, a dookoła puste pola. Uczniowie zapełniają je np.:

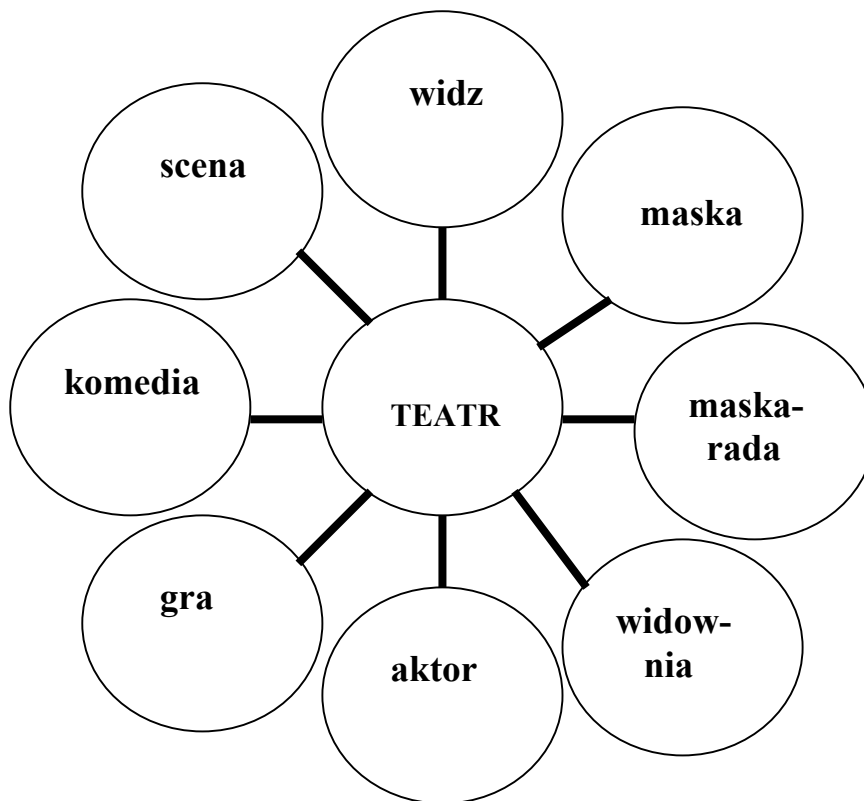
Przykład 2.: OPRACOWANIE WIERSZA E. STACHURY „*ŻYCIE TO NIE TEATR*” Z WYKORZYSTANIEM METODY PANTOMIMY I DRZEWKA DECYZYJNEGO.

TOK LEKCJI

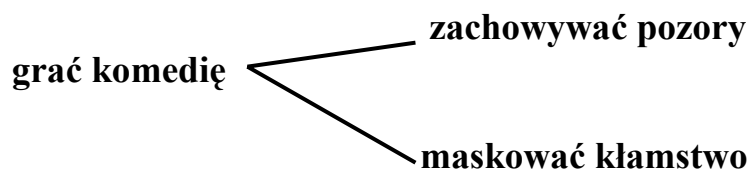
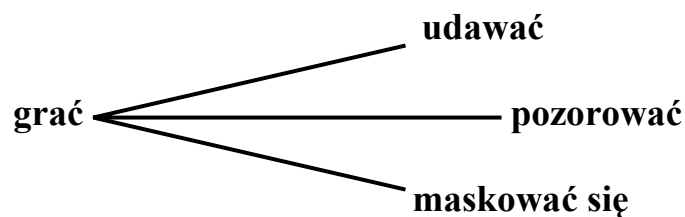
Lekcję rozpoczynamy od przypomnienia tekstów literackich mówiących o życiu człowieka. Zadajemy uczniom pytanie: *Jak wyobrażają sobie życie artyści?* Powstaje notatka w formie słoneczka:

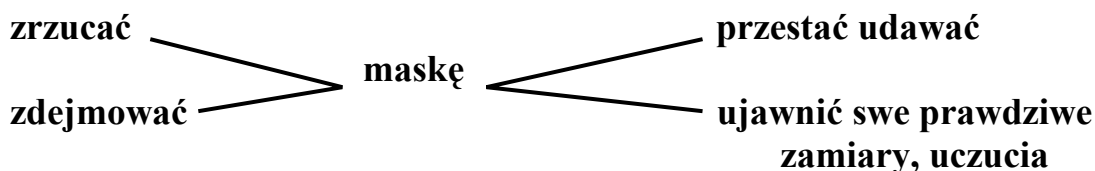
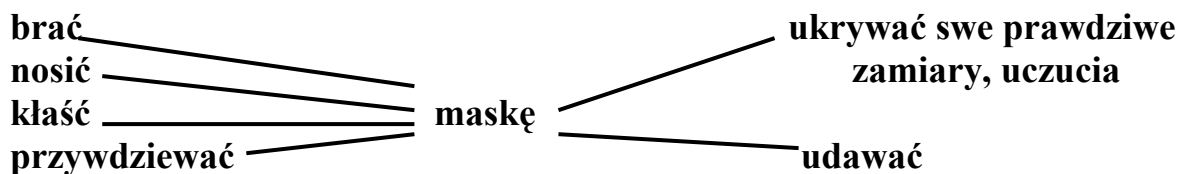
Pada następne pytanie: *Jakie skojarzenia wywołuje słowo „teatr”?* I znowu podobna w formie notatka:

Kolejne pytanie i zapis graficzny wyników: *Czy słowo „teatr” może być przeniesione na życie? Co to znaczy „grać”?*

Do czego służy maska? (odczytanie definicji ze słownika języka polskiego).
Wyjaśnianie zwrotów i zapis graficzny:

Po tym uczniowie zostają podzieleni na 4 grupy. Każda z nich otrzymuje związek frazeologiczny, którego treść musi przedstawić za pomocą ruchów, gestów, mimiki twarzy – nakładając maskę:

- żalu, rozpacz, lekceważenia
- złości, szyderstwa
- serdeczności, miłości
- szczęścia, radości

Po wykonaniu ćwiczenia, uczniowie zastanawiają się: „*Czy łatwo jest nakładać maski?*”, a następnie: „*Czy gra jest potrzebna w życiu?*” oraz: „*Jakie korzyści odnosi człowiek, przybierając w życiu maskę, pod którą ukrywa prawdziwą twarz?*”. Te dwa ostatnie pytania zostaną rozstrzygnięte dopiero w toku lekcji właściwej, przeprowadzonej metodą drzewka decyzyjnego.

Lekcja właściwa przebiega następująco:

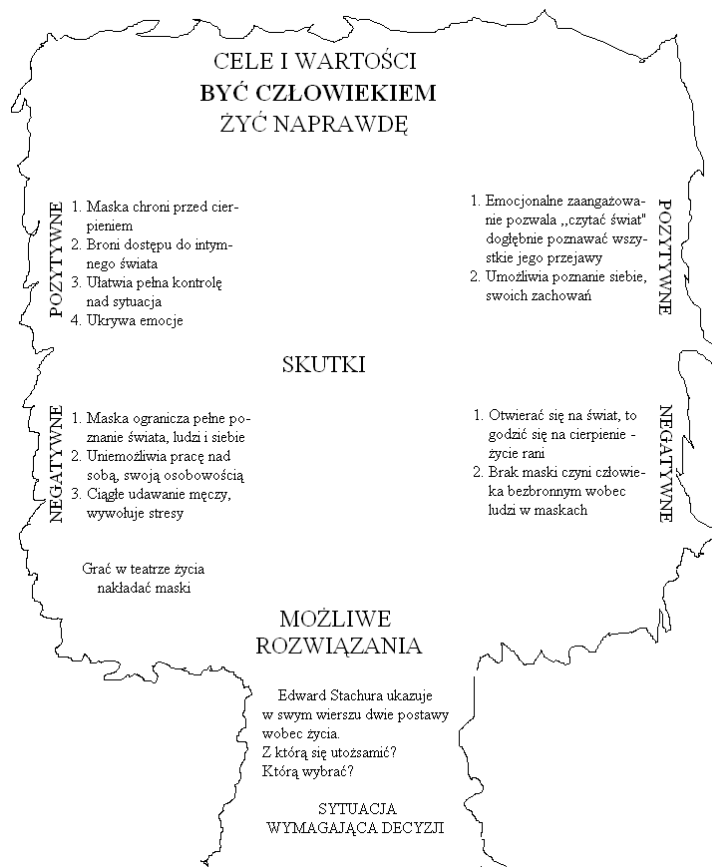
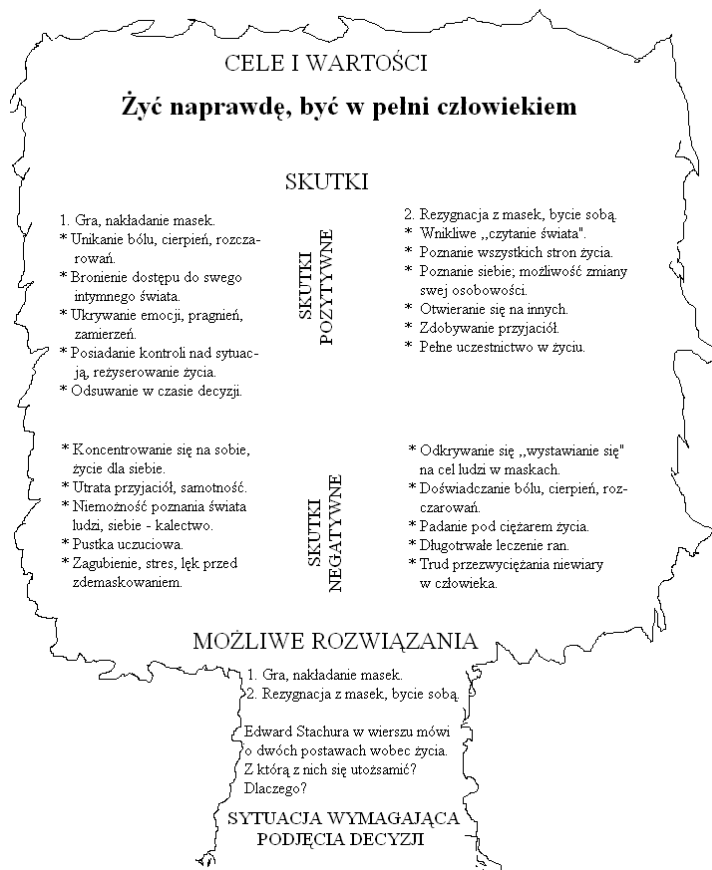
Uczniowie zapisują temat lekcji: „***Człowiek wobec wyboru drogi życia: grać czy zrzucić maskę?***”

Następnie zostaje odczytany wiersz E. Stachury „***Życie to nie teatr***”, sformułowanie pytań do tekstu i szukanie na nie odpowiedzi:

- *O jakich postawach mówi się w tekście?*
- *Kto je reprezentuje?*
- *Którą postawę wybrać?*

Po tym uczniowie dostają schematy drzewek decyzyjnych i następuje poszukiwanie rozwiązań problemu postawionego w temacie lekcji. Uczniowie pracują indywidualnie, następnie wyniki swej pracy relacjonują całej klasie.

Efekty pracy uczniów mogą wyglądać następująco:

BIBLIOGRAFIA

1. Bortnowski S.: Jak uczyć poezji? STENTOR, Warszawa 1998
2. Bortnowski S.: Na tropach szkolnej polonistyki. Truizmy – sugestie – polemiki. PZWS, Warszawa 1969
3. Bortnowski S.: Nauczycielu, bądź sobą! BRICTIUS, Warszawa 1992
4. Bortnowski S.: Nowe spory, nowe scenariusze. STENTOR, Warszawa 2001
5. Okoń W.: Słownik pedagogiczny. PWN, Warszawa 1981
6. Rudniański J.: O pracy umysłowej. Cele, metody, organizacja psychiczna. LUDOWA SPÓŁDZIELNIA WYDAWNICZA, Warszawa 1987
7. Rudniański J.: Sprawność umysłowa. WIEDZA POWSZECHNA, Warszawa 1984
8. Rudniański J.: Uczelnia i Ty. Technologia pracy umysłowej studenta. WSiP, Warszawa 1975
9. Rudniański J.: Umiejętność szkolenia. Zarys metod aktywizacji. KSIĄŻKA i WIEDZA, Warszawa 1967

Opracowała: *Marta Karmelita*

